

”עם נבל ולא חכם” (דברים לב, ו)

מה פירוש נבל? ודאי שאיננו הניגוד של ”חכם”

פרשת ”האזינו” היא פרשה חשובה ביותר, כי נכללו בה כל תרי”ג המצוות. מפני כך יש בה בדיוק תרי”ג תיבות, ויש בידינו חוברת ”שירה לחיים” (המיוחסת לגר”א) בו מפרטים מה שייכות כל מצוה ומצוה אל המלה המסויימת ההיא, מתחילת הפרשה ועד סופה.

לא די בחשיבות ההיא, אלא ענין המצוה המוטלת על כל יהודי לכתוב לעצמו ספר תורה הוא מפני החיוב לשנן לעצמו דברי שירת האזינו כמו שכתוב ”ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, שימה בפיהם” (דברים ל”א, י”ט). ומכיון שאסור לכתוב ”מגילה” בודדת מהתורה אלא חייבים לכתוב את כולה (גיטין ס ע”א), אגב שירה זו נתחייבנו לכתוב כל התורה כולה (סנהדרין כא ע”ב). ואין זה מקרה, אלא זאת מפני שכל התורה כולה גנוזה בשירה קצרה זו.

במאמר קצר זה ניחד את העיון באותה האשמה חריפה בה עם ישראל מואשם ”עם נבל ולא חכם” (דברים ל”ב, ו). מה פירוש נבל? ודאי שאיננו הניגוד של ”חכם”, כי אם כן המלים מיותרות. די בכינוי גנאי ”נבל” כשלעצמו. מפרש רש”י: ”עם נבל ששכחו את העשוי להם. ולא חכם: להבין את הנולדות, שיש בידו [של הקב”ה] להיטיב ולהרע”. כלומר אחרי שהתייסרו ישראל פעמים רבות מפני עונותיהם, אם אינם חוזרים בתשובה לתקן את מעשיהם, הרי הם ”נבלים”. ואם אינם חוששים פן ייענשו בעתיד מחמת מעשיהם, אינם בגדר ”חכם הרואה את הנולד”. אבל עדיין לא ברור, מה השורש האטימולוגי של ”נבל”? מה יש בה מענין שכחה?

עונה על כך רש”י הירש כי נבילה (ב’ מנוקדת חירק) מתארת ניוון הצמת, כמישה אחרי שהתחיל לבשר גמילת פרי. ידוע על קרבת האותיות ב-פ, וקרובה המלה אל ”נפילה” (וכן כתב רמב”ן על פסוקנו). כאשר אדם משחית דרכו המוסרית, ומתנהג בשפלות, הרי הוא ”נבל”. שמונה עשרה פעם מופיעה מלה זו בקונקורדנציה לתנ”ך, ובכל המקורות ענינה נפילה, התייבשות, כיעור מוסרי כמו ”נוול” (איוב ב’, י). [עיין דברי רש”י על שמות י”ח, י”ח].

רמב”ן מבאר פסוקנו: ”העושה טובת חנם יקרא נדיב. והמשלם רעה למי שהטיב עמו נקרא נבל (מקורו בישעיה ל”ב, ה) ולכן אמר על נבל הכרמלי ”כשמו כן הוא” (שמואל-א כ”ה, כ”ה) וכו’ אם כן יאמר הכתוב: הזאת תגמלו לה’ על הטובות שעשה עמכם? עם נבל שהוא משלם רעה תחת טובה”. זאת אומרת אחרי שהקב”ה פדה אותך

מבית עבדים במצרים, והגן עליך במדבר ע"י עננים מפני מכת שמש, והעניק לכם באר מים של מרים שלא תצמאו, ונתן לכם גם מן וגם שליו שלא תרעבו, הא כיצד אתם ממרים את דברו? כלשונו של רש"ר בפסוקנו: "הלוא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך" "ראוי היה שתהיה בלבך ההכרה האיתנה שכל פקודותיו הן לטובתך! הן אביך הוא זה המפקד עליך כך, ומבחינה היסטורית הן הוא הוליד אותך ואתה בנו. הן עצם קיומך ההיסטורי הוא פועל ידיו הבלעדי. אלמלא הוא, לא היית קיים!" עכ"ל. לכן אדם המתכחש למיטיב לו, אדם המעלים עין מבקשת אביו המוחלט, ודאי שהוא "נבל".

בזאת מאיר לנו אור גדול מה ענין "נבל". הרי אדם זה דומה ל"עלה נובל" (ירמיה ח', י"ג; ישעיה ס"ד, ה', וכן א', ל') שמתנתק מהקשר לענף עץ אשר ממנו גדל, כלומר הוא פורש ממולידו, ממי שמספק לו מים ותזונה. ע"י זה הוא כמש ומתנוון. קרוב למושג זה כתב רלב"ג (דברים ל"ב, ט"ז) על פסוק "וינבל צור ישועתו" "עשאו (כביכול) נובל וחסר כח". כלומר בהתנהגותם הבזויה הם בדעתם מייחסים לו חוסר יכולת להגן עליהם, וזה בניגוד גמור לעובדות היסטוריות שהיו לעם שלנו.

איש "נבל" הוא אדם הכופר במציאותו של האל. כך מפורש בתהלים (י"ד, א'): "אמר נבל בלבו, אין אלהים". ממילא התוצאה היא "השחיתו, התעיבו עליה, אין עושה טוב". כי אם האדם מכיר שיש כח עליון משגיח עליו, נותן שכר ועונש, ובידו לייסר את האדם על עוונותיו, ודאי ישמור להתנהג במוסר ובמדות טובות. אבל כאשר הוא "כופר", יצרו הרע משתלט עליו ויימשך אחרי גאוותו ותאוותיו, ויהיה מושחת ורע מעללים.

אביגיל הנביאה אמרה על האיש ששמו "נבל": "כשמו כן הוא. נבל שמו ונבלה עמו" (שמואל-א כ"ה, כ"ה). וכך הסביר הדבר אותו מקובל קדמון ר' אברהם סבע (ממגורשי ספרד) בספרו "צרור המור" (פרשת תזריע): "לפי שהוא חושב שכל העולם שלו ובכח ידו עשהו. לכן הוא צר עין והוא ככופר בעיקר. כי נבל חשב שהכל שלו ולא מיד ה' ולכן אמר על דוד 'מי דוד ומי בן ישי? ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי וכו' ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי?' כי בצרת עינו ובנבלותו היה חושב שהיה לחמו ומימיו, וכוחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה. לכן אמר 'את לחמי ולא אמר 'הלחם' עכ"ל.

חושבים אנחנו כי כדי לזכות לתואר "נבל" יהא ניכר הדבר בתלבושתו של המושחת, גסות בארחות דיבורו, בהתנהגותו הפרועה כשנמצא בין הבריות. אבל לא כן הוא. האדם מסוגל להיראות כשיא המוסר, ומטיף אמרות נועם בכל נאומיו הפומביים, וגם מותח ביקורת על אנשים אחרים שהם מחוסרי מוסר; ובעצם הוא עצמו "נבל" אמתי, כי מסתיר את הדברים. הוא מדבר "אחד בפה ואחד בלב", והוא מאלו שהקב"ה שונא (פסחים ק"ג ע"ב). וזה מפורש בפסוק בתהלים "אמר נבל בלבו", כלומר הוא לא מבטא כפרנותו בפירוש, אלא בעורמתו מסתיר את הדבר בסתר מחשבותיו. והוא באמת "נבל".

מי שהוא חד עין ובעל הבחנה, יכול לתפוש את הצביעות הזאת כאשר הוא משווה את מעשי הנבל מול דיבוריו. וכך כתוב בפסוק "כי נבל נבלה ידבר, ולבו יעשה און, לעשות חונף, ולדבר אל ה' תועה, להפיק נפש רעב, ומשקה צמא יחסיר" (ישעיה ל"ב, ו). זאת אומרת, בסוף הפסוק מתגלה קמצנותו של הנבל, שאיננו חומל על הדלים של העם. כמו בזמננו, רוממות "מוסר וצדק" בשפתותיו, אבל בידיו חרב הקיצוץ בסיוע המדינה למשפחות עניות, לזקנים ולמשפחות מרובות ילדים. בכך מכירים אנו כי "נבל" לפנינו. למרות כל נאומיו המקסימים במוסריותם, הרי מעשיו מכחישים את נאומיו ומתגלה כי רק "נבל" לפנינו, אשר גם דיבוריו המצטדקים הם "נבול" ומרגיזים.

וכך כותב שם המלבי"ם (ישעיה ל"ב, ו) מה ענין "חונף"? הוא המתחזה לפני הבריות אבל בלבו חושב ההיפך (ומקורו ב"חובות הלבבות", שער יחוד המעשה, פרק ד). זו לשון המלבי"ם: "רעתו מתפשטת על שלשה עניינים שבהם תלוי שלמות האדם. [א] באמונות [ב] במעשים בין אדם למקום [ג] במעשים בין אדם לחברו. נגד המעשה בין אדם למקום אומר 'לעשות חונף' שעושה מחמת חנופה, להתגאות במעשיו או מפני תועלת אחרת, אבל לא לשם ה'. נגד האמונות אומר 'לדבר על ה' תועה' שאמונתו כוזבת ומוטעת [כלומר מתלונן על "צדיק ורע לו" ומטיל ספק על ההשגחה העליונה]. ונגד המעשים בין אחד לחברו, 'להריק נפש רעב' ולגזול את חברו" עכ"ל.

נסכם דברינו כי ביאורו של "עם נבל" הוא עם השוכח טובות שהקב"ה עשה לו בעבר, וגם ממשיך לעשות לו כל הזמן. הרי גם בזמן שבני ישראל עבדו את העגל, ירד המן יום יום. ה' המשיך בחסדו למרות התכחשותנו. ודוקא מפני סבלנות זו של הקב"ה הרבו הנבלים להתכחש להשגחה העליונה, עד שאמרו "אין אלהים" (תהלים י"ד, א). ובזה אור חדש לנו על הביטוי "ולא חכם". מי שיודע כמה פרטים באנטומיה מכיר כמה נפלאות יש בגוף האדם. מערכת היעכול, מערכת העצבים, מערכת הדם, מערכת העצמות, מערכת האינסטינקטים והרפלקסים ועוד עניינים. כמה פלאות אין מספר יש בגופנו.

ואם אמנם לפעמים יש מיחוש או כאב באבר אחד (בשן, או בעור או בגב וכו') אבל בה בשעה יש עדיין תפקוד תקין בשאר חלקי הגוף, ברבבות מרכיביו! ונוסף על כך על פי רוב האדם הוא סובל מפני חוסר זהירות מצדו, מפני זלזול בכללי שמירת הבריאות, ולא על ה' תלונתו! וגם אם נשלח לאדם ממרום איזה ייסור, כעונש על חטא, הרי זה לטובתו למען יתעורר לתקן את דרכיו. וזה דומה לדלקת או חום הבא כאות אזהרה לאדם לסלק את החומר המזיק. אבל ככלל, ה' שומר על טוב עניניו של האדם. ומי שאיננו מכיר בכך, ראייה היא זאת שאיננו "חכם".

זה רמוז בתחילת הפסוק: "הלה' תגמלו זאת?" שם זה של ארבע אותיות הוא של רחמים (כך כתב רמב"ן בתחילת פרשת וארא). גם העונשים וגם הצרות, באים מפני רחמנותו של ה' עלינו כדי להחזירנו לדרך הנכונה. יסוד גדול באמונה יש כאן בפרשה נפלאה זו של ה"שירה".